

A landscape photograph showing a wide green field in the foreground with some dry, brown stalks. In the middle ground, there are several buildings, including a large white one and a smaller red one, surrounded by trees. The sky is clear and blue.

KULTURMILJÖ OCH LANDSKAPSBILD, SÄVERSTA

2022-02-21

UPPDRAG

Uppdragsnamn: 318760, Utredningar inför framtagande av Detaljplan för del av Säversta 2 11
Titel på rapporten: KULTURMILJÖ OCH LANDSKAPSBILD, SÄVERSTA
Rapport/presentationstyp: Utredning
Version: Version 1
Datum: 2022-02-25

MEDVERKANDE

Beställare: Hälsingebocken utveckling
Kontaktperson: Tobias Jermteg

Konsult: Tyréns Sverige AB
Uppdragsansvarig: Mina Karimpour, Tyréns Sverige AB
Handläggare: Ella-Klara Santin & Anna Sundberg, Tyréns Sverige AB
Kvalitetsgranskning: Tove Falk, Tyréns Sverige AB

I planer används Lantmäteriets ortofoto tillhandahållet av kommunen

Källor:
-Björkbacka, Folke. 1993. Från fattiggård till -.
-Åman, Anders. 1976. Om den offentliga vården.
Uddevalla: Bohuslänningens AB

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

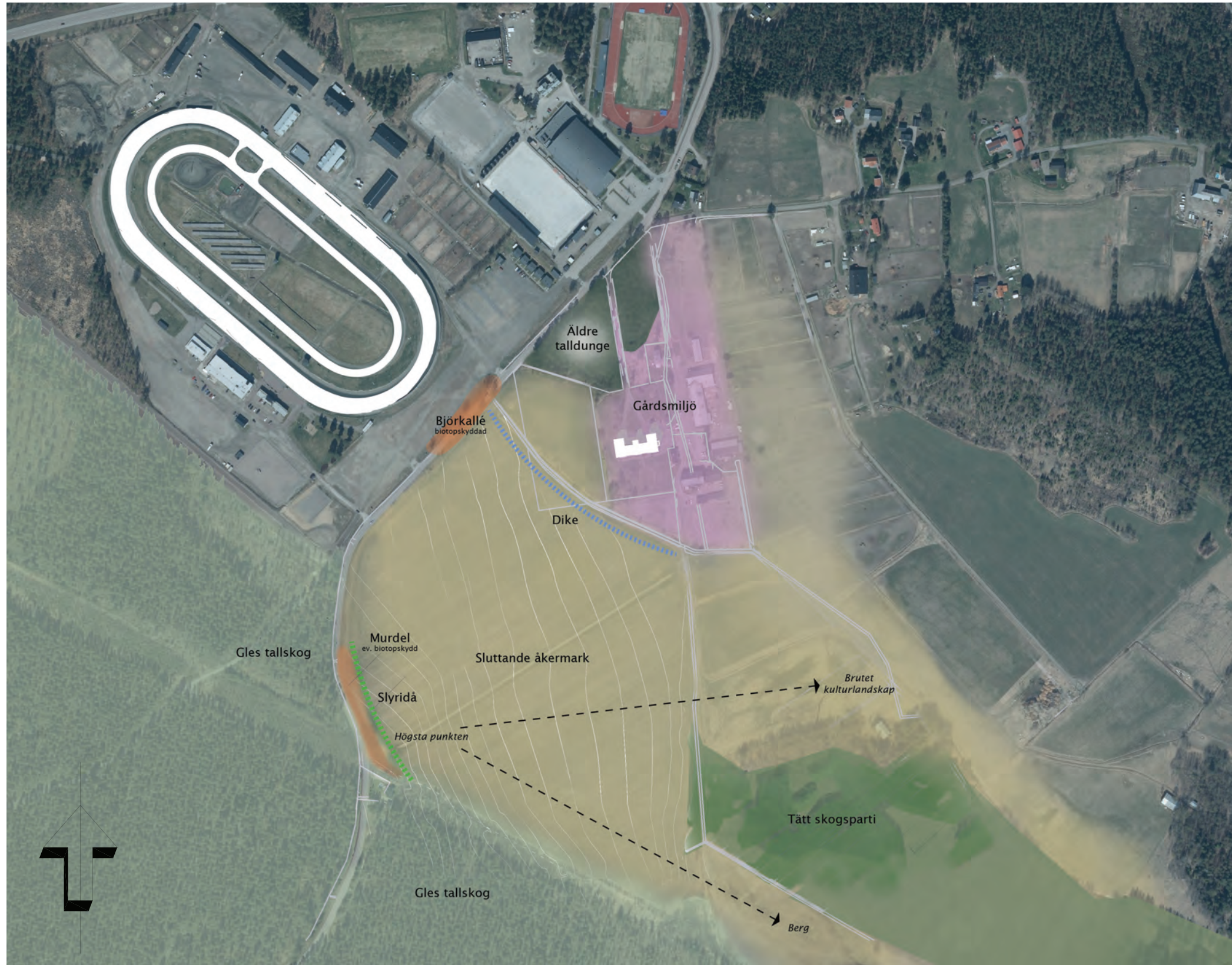
INNEHÅLLSFÖRTECKNING

LANDSKAPSBILD	3
KULTURHISTORISK BAKGRUND	4
LANDSKAPSANALYS	6
FORTSATT ARBETE	7

INNEHÅLL

Dokumentet innehåller en kulturhistorisk sammanfattning av området som planeras planläggas. Området som ska planläggas består idag av åkermark som angränsar till Slottet i dalen och travbanan. Området ligger 3 km väster om Bollnäs centrum (ca 45 minuters gång) och ungefär lika långt till Voxsjöns badplats i söder. Sammanfattningen kompletteras med foton från platsen och äldre kartmaterial. I dokumentet finns också en karta och text som beskriver landskapsbild. I slutet av dokumentet finns rubriken "Fortsatt arbete" som är några råd kring planeringen av området.

LANDSKAPSBILD

TECKENFÖRKLARING

LANDMÄRKEN

- Slottet i dalen
 - Synligt i det öppna landskapet, en fokuspunkt i området
 - Betydelse för platsens identitet
- Travbanan
 - Mentalt landmärke samt synlig med sina många höga stolpar

KARAKTÄRSOMRÅDEN

- Gårdsmiljö
 - Miljön i öst är varierad med genomgående rödfärgad bebyggelse och för landskapet storskaliga byggnader, centralt placerade på slätten. Här finns hästgårdsverksamheten.
- Sluttande åkermark
 - Enhetlig landskapstyp, jämnt sluttande, utblickar, avgränsas av dike framför gårdsmiljön
- Äldre talldunge
 - Bestånd med äldre tallar med inslag av björk och gran. Området är genomsiktligt och bakom tallarna skymtar man slottet när man kommer norrifrån.
- Gles tallskog
 - Inramning, omsluter platsen, viss småskalig bebyggelse i anslutning
 - Avskiljare/visuell barriär mot en väg belastad med tung trafik som hörs men inte syns från utredningsområdet
- Tätt skogsparti
 - Träden står tätt och blir en form av barriär i landskapet och ett avbrott i siktlinjen. På ena sidan skogspartiet avslutas siktlinjen av berget och på den andra sidan av ett brutet kulturlandskap.
 - Sluttar mot diket
- Biotoper
 - Björkallé: Mellan travbanan och åkern finns en allé. Ungefär hälften av björkarna är kvar från den ursprungliga allén som tidigare sträckte sig hela vägen längs travbanans parkering. Allén avgränsar åkerns landskapsrum mot travbanan och utgör också en entré, norrifrån, ut på åkern.
 - Del av stenmur: Mellan vägen och åkermarken i söder finns en mur som är en eventuell biotop.

BARRIÄRER

- Dike
- Slyridå
 - En rad av sly växer mellan åkern och murdelen

KULTURHISTORISK BAKGRUND

Under 1880-talet byggdes ett fattighus i timmer strax bredvid det som idag kallas Slottet i dalen. 1904 köpte kommunen fastigheten och bestämde sig för att uppföra en ny fattiggård och 1907 flyttade totalt 84 personer in, varav 31 barn. Slottet i Dalen är ritad av byggnadsingenjör Klas Ferdinand Lundberg och stod klar 1906. Byggnaden har den för det tidiga 1900-talet typiska kombination av anstaltsprägel och arkitektonisk ståtlighet. Planlösning är sjukhuspräglad och utan möjlighet till en privat sfär för de intagna.

Under 1907 diskuterades om man skulle riva eller behålla den gamla byggnaden som var full av vägghyra.

De som hamnade på Slottet i dalen var utslitna pigor och drängar, arbetare, änkor med barn, fattigtorgpare, föräldralösa, bostadslösa, alkoholiserade, "sinnesslöa, blinda och vanföra". Här bodde även de som drabbats av tuberkulos tills det nya sanatoriet byggdes.

De intagna arbetade efter förmåga, i ladugård, på åkrarna, med vedhantering osv. Barnen arbetade efter att skoldagen avslutats.

De stora fattiggårdarna som byggdes under det tidiga 1900-talet var kulmen på en utveckling som inletts redan på 1870-talet. Vårdbyggnaderna från det senare 1800-talet hade ofta fått en form som strök under det officiella och institutionella hos verksamheten. Under en tid i början på 1900-talet tycktes detta understrykande rent av tillta. Institutionskaraktären hos Slottet i Dalen är närmast monumentalt.

Sanatoriet samt gamla och nya fattiggården som det ser ut idag.

Laga skifte (1873). Det mesta av den omgivande marken benämns som "Stormyran". Gult är sval/ åker, grönt är äng. Karta ut Lantmäteriet historiska kartarkiv.

Ekonomiska kartan (1958) med ortofoto i bakgrunden. Karta ut Lantmäteriet historiska kartarkiv.

ÄLDRE TIDERS FATTIGVÅRD

Socknarna rekommenderades tidigt att bygga fattigstugor, först i 1571 års kyrkoordning och sedan i 1686 års kyrkolag. I byggningsbalken i 1734 års lag har rekommendationen blivit en skyldighet. Rotegång, utackordering och understöd, kontant eller i natura var andra former av fattigvård.

Från 1818 till 1850 ökade befolkningen kraftigt och försörjningen var ett problem. Fattigstugor ökade i omfattning. Med fattiggården, lanserad i slutet av 1860-talet, fick den kommunala fattiggårdsinrättningen en ny form. En fattiggård hade karaktär av institution och åtnöjt stor prestige. Det var något annat än en fattigstuga och var ett stort kommunalt jordbruk där arbetsföra "fattighjon" sysselsattes. Fattiggården var isolerad från samhället i övrigt och ofta avsidets belägen. Det fordrades tillstånd för de intagna för att lämna området. Där fanns både män och kvinnor, barn och gamla. Alla deltog i sysslorna efter förmåga. Fattiggårdarna ökade i antal ett stycke in på 1900-talet och det var under åren närmast efter sekelskiftet som deras verkliga storhetstid inföll. Fattiggårdar byggdes till omkring 1910.

Vid denna tid började fattiggårdarna möta kritik, 1907 skriver Ebba Pauli om fattiggårdarna olämplighet som uppväxtmiljö för barn, bl.a. med hänvisning till det brokiga klientelet. Andra ansåg att fattiggårdarna inte heller var passande för de gamla. De borde slippa tillbringa sina sista år tillsammans med "sinnessjuka, efterblivna, lösdrivare och andra som inte räknades till de oförskyllt fattiga".

Medan de sista stora fattigvårdspalatsen byggdes färdiga anlände nationalromantiken, bostäder skulle vara hemtrevliga och inte monumentala. Från de följande åren finns gott om nybyggen med strävan efter det hemtrevliga.

Kommunerna var sedan länge skyldiga att svara för fattigvården, men det var deras ensak om det skedde genom direkt understöd, rotegång, utackordering eller genom slutna institutioner. Ännu vid början av 1910-talet fanns det ganska gott om små fattigstugor, som fungerade på ungefär samma sätt som de gjort sedan 1700-talet.

1918 kom fattigvårdslagen som förbjöd fattigauktioner och rotegång och ålade kommunerna att ha ålderdomshem av godtagbar standard. Nu blev bestämmelserna mera bindande. Varje kommun skulle hålla ett ålderdomshem. Den nya fattigvården skulle ha ett mänskligare ansikte.

1920 publicerades ett häfte med anvisningar och normalritningar. Barn skulle till barnhem, "sinnesslöa, sinnessjuka och kroniker" till sådana anstalter som var avsedda just för dem. Kvar skulle bara bli de gamla. Där fattigvården fortfarande bedrev jordbruk skulle ålderdomshemmet och jordbruket organisatoriskt åtskiljas.

En bit in på 1900-talet ändrades de gamla fattigvårdsinrättningarnas stora sovsalar till ålderdomshemmens mindre dubbel- och enkelrum.

1908 beslöt Bollnäs kommun att bygga ett tuberkulossjukhus. Det placerades på andra sidan vägen och står kvar än idag. Sävstaås sanatorium stod klart år 1910. När sanatoriet på Sävstaås slogs igen öppnade man ett barnhem i sanatoriet, barnen flyttade in där 1922.

1964 flyttas de gamla ut och man börjar bygga om slottet. Gävle-Dala husdjurstjänst köpte jorden, skogen och några byggnader. 1966 var ombyggnaden färdig. Salarna hade byggts om till smålägenheter och förvandlats till ett pensionärshem med 31 lägenheter.

BEFINTLIG VEGETATION OCH GESTALTNING KRING SLOTTET I DALEN

- Uppfarten kantas på båda sidor av en glesställd björkallé. Innanför dessa är på båda sidor en gles tallskog. Björkarnas ålder är osäker, men ålderdomsrelaterad verksamhet bedrevs på platsen ända till 1964 och de kan säkert vara åtminstone så gamla. Tallar återkommer ofta i sjukhusmiljöer. På äldre bilder syns granrader leda fram den sista biten fram till rundeln framför byggnaden.
- Inom området finns en del gamla hamlade björkar, nu förvuxna. Exempel på detta finns på östra sidan om infarten. I höjd med grindstolparna står några som markerar slutet på gårdsplanen.
- I den parkliknande miljön på norra sidan om Slottet finns några ädelgranar samt björkar.
- Framför huset i söder finns idag sju gamla äppelträd som skulle kunna vara rester av en fruktträdgård.
- På gräsmattan söder om huset finns rester av en gångväg som kan anas.
- Utefter väg 301 finns det en björkallé mellan travbanan och slottsmiljön.

T V: Sanatoriets färgskala har fångats upp av senare bebyggelse.

T H: Slottets takfot och putsade fönsteromfattningar.

TV: Björkhäcken med de hamlade björkarna, nu förvuxna.

TH: Möte mellan slott/ park och åker.

TV: Björkallén utefter väg 301.

TH: Infarten med björkallén, blandat med tall.

LANDSKAPSANALYS

Utredningsområdet avgränsas i söder av skog och i norr av bebyggelsen kring Slottet i dalen. Barrskogen söder om åkern består främst av ungtallskog med jämn ålder. Åt öster breder åkern ut sig och begränsas längre bort av skogspartier. Landskapet är lätt sluttande norrut och upplevs storskaligt och lätt böljande. Landskapet är präglat av stora, öppna ytor. De öppna ytorna bidrar till långa siktlinjer mot berg och skog som omsluter platsen.

Väster om landsvägen ligger Sävstaås IP och Bollnästravet med tillhörande parkeringsplatser och restaurang. Det finns i dagsläget en busshållplats (Åke Wassings väg) i anslutning till Sävstaås IP. Bandy- och hockeyverksamheten har fångat upp den gula färgen från det gamla sanatoriet. Området är öppet och präglas av funktionerna på platsen.

Travbanan och IP:n är för platsen mentala och visuella landmärken. Slottet i dalen är ett tydligt landmärke i området. Bebyggelsen i anslutning till slottet kännetecknas av en gårdsmiljö med för landskapet storskaliga byggnader. Här finns hästverksamheten centralt placerad på slätten. Åkern är jämnt sluttande från tallskogen vilket skapar en riktning mot slottet och gårdsmiljön.

Mellan travbanan och åkern finns en björkallé. Ungefär hälften av björkarna är kvar från den ursprungliga allén som tidigare sträckte sig hela vägen längs travbanans parkering. Allén avgränsar åkerns landskapsrum mot travbanan och utgör också en entré, norrifrån, ut på åkern. Mellan vägen och åkermarken i söder finns del av en mur som antas vara biotopskyddad.

Vy mot söder 2021-11-18 vid platsbesök.

Bolleberget Bollnästravet
Sävstaås IP

En dunge med äldre tallar till vänster och björkallén till höger i bild.

Raden av sly framför stenmuren. Travbanan och Sävstaås IP skymtar i bakgrunden.

Tallskogen ramar in platsen i söder.

— FORTSATT ARBETE —

- Eventuell nybyggnad på den närmaste åkern i väst kommer mycket nära Slottet i dalen. Utformningen av mötet mellan slottet respektive framsidans park och de nya området blir viktigt.
- Vegetation bör planteras medvetet för en avvägning kring behovet för avskärmning mot travbanan och fortsatt utblick mot Bolleberget.
- Rumsavränsning mot travbanan kan förstärkas genom att i gestaltningen återanvända element från området som stenmur eller björkallé.
- Bebyggelsen bör orienteras så att utblickarna bort över åkern inte bryts.
- Hänsyn tas till åkerns lätt sluttande terräng och känslan av riktning ner mot Slottet.

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

